

IX.

Terminologie. Zvláštnosti filologické heraldických názvů jak předmětů tak i jich vlastností.

Zvláštností filologickou české heraldiky jest, že jména velkých zvířat heraldických oblíbená jsou v rodě ženském, aniž rodu mužského u těch zvířat se užívá, kromě že se tak činí, když patrný rozdíl u téhož erbovního zvířete vyznačiti se má. Naši předkové znali jen »orlici« Svatováclavskou na stříbrném štítě černou s plaménky z ní vyšlehujícími nebo jak Dalemil dí, »orlici v plameních«, kterou panu Vocelovi podařilo se najíti u křižovníků v Passionalu Kunhutyně a v Tridentském erbu darovaném tomuto biskupství od krále Jana. O orlicích mluví se nezřídka v našich popisech a erbovních listech. Orlem byl Čechům jen dvouhlavý orel Říše. Proto se činí v české heraldice rozdíl mezi orlem a orlicí. Před půl stoletím vypravoval jistý pašerák v Rychnově, že by pruský král rád zaměnil orlici za orla, ale mocnáři že to nechťí dovoliti.

Lev slušel jako erb království Českému a kde rodinným erbem byl, podobal se zemskému lvu, byl totiž ve skoku a korunovaný, jako se vidí v erbu pp. z Náchoda. Selmičtí z Cítova měli lvíka na štítě (též se podobal předešlému). Na všech štítech Markvarticů spatřovaly se jen lvíce (stojící neb vykračující). Komorník od desk zemských na popis náhrobku Zdenka z Valdšteina († 1535) l. 1572 vyslaný praví: Na kterémžto erbu jsou vytesány čtyry lvíce a v štítu dvě péra. Lvici měli také páni Plavenští, jak psáno v Starých letopisech na str. 27 a podle Hájka k r. 1225 a jisté paměti v Třeboni zachované prvotně i Lvové z Rožmitala. Obec města Bechyně dostala l. 1511 do svého erbu na štítu křížem rozděleném dva lvy a dvě lvíce. Sluší se tedy, v české heraldice rozeznávati lva a lvici.

Rozvažujícíe o těchto příkladech neváháme také obraz na vnitřní stěně Levinského kostela, jemuž lid posměšně kocour říká (Der Kater von Lewin) za lvici prohlásiti. V okolku štítovém romanského slohu spatřujeme zvíře v levo běžící s vyzdvíženým ocasem s obličejem k nám obráceným. Podobný jest obraz lvíce v zámku Jindřichově Hradci. (Viz Hrady IV., 64.)

V městečku Kasejovicích viděl komorník l. 1568 v kostele kámen na hrobě, na němž byly vytesány dva staré erby; jeden erb nahoře vytesán a v poli klíč, pod tím erbem byl jiný erb: »hlava vosličí«, ale oba erby

bez leta a nápisu spatřiti může dnes ještě každý, kdo navštíví kostel v Katovicích u Strakonice (na náhrobku u velkého oltáře při epištolách).

K osličí hlavě druží se sviní hlava erbovní znamení všech Buziců, jež zřídka vepřovou hlavou slove. (Viz Font. rer. Boh. III. 125, 231 a Hájka k r. 1225.) Mikuláš z Třemšína (1458—1473) říkalo se odtud Vepř, ale druhdy členům téhož rodu Svinda.

O zubřici jako erbu slyšel dobré paměti Zoubek vypravovati Moravanku, když přehlížela sbírky musejní a o medvědici jako erbu na Svatohavelském penízi (ve Švýcařích litém) v Náchodě u Tábora nalezlém za naší paměti lidé mluvili.

V erbovních listech z české kanceláře vydaných kromě častých vlků také o vlčici jsme se dočetli k r. 1583.

Jako u lva, tak se to má i u psa a chрта. Císař Zikmund přidal (1423, 13. července) Plzeňským k tistě neb chrtici velblouda na štít, jak psáno ve Veleslavínově kalendáři.

Ze sameček mezi ptáky našli jsme v heraldice kačici, čírku a holubici. Jan Sláma z Nedřeva, Pražský měšťan, l. 1440 pro zrádu popravený měl erb kačici. (Viz St. letop. na str. 121) Že erb vladky z Konic kačici znamená, lze poznati z příjmení jich Kačice, nejednou se vyskytujícího. Na pečeti Jiříka z Donyně (1410 v arch. kapitul.) viděti obraz ptáčka čejce podobného. Že to je čírka, dozvěděli jsme se z Manualu v arch. kapitulním k r. 1395, kdež se připomíná Johannes Czyrka de Donyň. Holubici s ratolestí míru olivovou v zobáčku Zásmučtí z Zásruk na svém štítě nosili, a bez ratolestí Klukové ze Všenor. Avšak že byl v české heraldice také holub, dokazuje se tím, že byl na Moravě ve 14. věku rod Holubů, kteří na štítě tři holuby nosili.

V erbovních listech po r. 1527 vydaných přihlíželo se ještě k těmto zvláštěm, ale čím dále, tím více vnikal německý duch a heraldika naší kanceláře přispůsobovala se německému zvyku. Tak ku př. se mluvívá o orličích ale také orlích křídlech (o oněch často, o těchto zřídka v 16. st.) o hlavě orličí, o pazouře orličím, ale vždy jen o lvu, neb orlu, protože strany žádaly buď za erb královský aneb císařský.

Jinou zvláštností mluvy v české heraldice jest, že často bývá druhové jméno erbovního znamení, které ze tří říší přírody vzato jest, zevrubně rodovým jménem označeno. Čteme ku př., že dány byly na štít lev zvíře v běhu (1572), pes chrt (1549), půl tura zvířete, hlava zvířete jelena (1590), zvíře jednorozec (1590), hlava zvířete daněla, orel pták (1558), noh pták (1562), pták strnad (1540) a j. v.

Pěkně se také naznačuje pohyb zvířete. O zvířeti, které nestojí neb nekráčí, říká se, že je ve skoku (lid také tak posud říká), ku př. medvěd ve skoku (1572), kůň ve skoku (1557), noh pták ve skoku (1592). Podobná jsou rčení: Jelen maje se vzhůru ke skoků (1577), levhart ke skoku se maje (1590), srnec ke skoku stojí (1549), norec ke skoku obrácený (1572), srnka jako vyskakující (1529). Jiné postavení nazývá se během, jako př.

vlčice k běhu se majíc (1583), kozel jako v běhu (1590), srnec k běhu pozdvížený (1590), lev zvíře v běhu (1592). Skok někdy se pojímá jako ustrnutí po pohybu, odkud jsou rčení rys vzhůru vynikající (1572), jelen vzhůru stojící (1572), tur vzhůru postavený (1573), lev vzhůru vyzdvížený (1600), srnec k běhu pozdvížený (1590). Vzácnější je rčení, zvíře rys na zadních nohách vzhůru spjaté (1541), protože vzpínati se může jen vázaný tvor.

Protože se dravé zvíře v erbu má vyobraziti ve své největší divokosti, píše se obyčejně o lvích a orlicích (druhdy i o vlčích, psech a p.), že mají ústa rozžavená (t. j. rozpálená) a žhavost se značí červenou barvou. V německých listech erbovních se za to psává: ein grimmiger Löwe.

O ptácích a jich křídlech, pokud nejsou ve stavu pokoje, praví se, že jsou rozkřídleny, ku př., dvě křídla orlí rozkřídlená (1538), strnad rozkřídlený (1540), holub rozkřídlený (1579); druhdy také se řekne, že jsou křídla rozletitá (1540) aneb různě rozkřídlená.

Slova huba a zobák v české heraldice scházejí. Český lev v erbovních listech má zpravidla ústa rozžavená a čtvernohá zvířata též mají ústa. Také jestřáb má ústa (1547), ale ptáci většinou nosy. Kohout má nos (1534), též noh (1538), kos (1558), papoušek (1560), ale táž zvířata mohou míti také pysky. Noh má l. 1562 pysk, papoušek l. 1584, kohout l. 1570. O labuti se dí, l. 1567, že drží pysky neb ústy a o čápu l. 1626, že drží v pyscích zlatý prsten. Toto matení pochází tuším odtud, že se starý rozdíl zapomínal. O orlici, nohu, kosu, kohoutu a strnadu má se říci, že mají nosy, avšak labuť, husa a kačer mají pysky.

Ačkoliv se mluva heraldická slovu ocas nevyhýbá, přece ten, který l. 1537 list erbovní skládal, ozdobně se vyjádřil napsav: kytka pávova (staří Češi říkali každé ozdobě z peří kyta).*)

*) Sestavil vydavatel použiv zápisků Kolářových.